

MARTIN GOLEMA
Univerzita Mateja Bela
Banská Bystrica, Slovakia

OD BYROKRACIE K MANAŽÉRIZMU: CESTA SLOVENSKÝCH UNIVERZÍT V LITERÁRNEJ A VEDECKEJ REFLEXII¹

From Bureaucracy to Managerialism: The Path of Slovak Universities in Literary and Scientific Reflection

In terms of methodology, the study utilizes critical discourse analysis and inter-discourse theory. It analyses two texts dealing with the issues of university bureaucracy, which combine elements of both science and literary procedure: J. Hvorecký's Testament vedca (2015) and W. Halffman's & H. Radder's The Academic Manifesto: From an Occupied to a Public University (2015). The discourse analysis compares contradictory narratives related to universities (J. Hvorecký's narrative regarding vigorous managerialism of universities as the only possibility to save universities from total collapse and the "public university" narrative proposed by the philosophers of science W. Halffman & H. Radder) and problematizes the emphasized difference between bureaucracy and managerialism.

Keywords: bureaucracy, managerialism, university, discourse analysis, inter-discourse, literature, science

*O „manažerizmu“ mluvíme, když procedury,
hodnoty a zájmy těch, kdo mají za úkol instituci vést,
převáží nad účely, jimž jejich činnost má údajně sloužit.*

Stefan Collini

V rámci široko prijímaných sociologických reflexií Maxa Webera je byrokracia prejavom najvyššej možnej racionality v oblasti správy a koordinácie ľudských aktivít², čo platí i v rámci univerzitného sveta. Weber však byrokraciu

¹ Štúdia je výsledkom riešenia projektu Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied číslo 1/0747/18 (*Obrazy sveta ako výskumná doména humanitných vied. Produkcia, distribúcia, recepcia a spracovávanie obrazov sveta*).

² Podľa Webera je pre byrokraciu typické rozhodovanie podľa všeobecných a neosobných pravidiel, stanovenie pevných a neprekročiteľných kompetencií jednotlivým úradníkom, prísne

vnímal aj ako dosť rozporuplný „osud“ všetkých moderných spoločností, vyjadril napr. vážne obavy pred možnou „samovládou byrokratických životných ideálov“ ako „egyptizáciou“ spoločenského života (žil totiž z dnešného pohľadu v trochu naivnom presvedčení, že neexistuje a asi už azda ani nemôže existovať byrokracia, ktorá by sa vyrovnala tej egyptskej). Weber upozornil i na to, že moderný kapitalizmus síce nevznikol vo vzorových krajinách byrokracie, neskôr sa však kapitalizmus a byrokracia našli a už si dlhodobo intímne patria³.

Tieto staršie Weberove tézy (a obavy) rozvíjajú, dopĺňajú, ale aj revidujú či zveličujú iné vedecké či literárne authority. Časť z nich považuje za žiaducu alternatívu byrokracie (spájanej s prisilným a prebujneným štátom) „voľný trh“. Tento smer myslenia azda najlepšie stelesňuje Ludwig von Mises, filozof a ekonóm, rakúsky aristokrat pôsobiaci v americkom exile. Podľa neho treba ostro rozlišovať dva spôsoby organizácie ľudských aktivít, t.j. dva spôsoby medziľudskej spolupráce. Prvým je (zlé) byrokratické riadenie (byrokratický manažment spojený so silným štátom) a druhým je (dobré) riadenie vykonávané za účelom dosiahnutia zisku (ziskový manažment). Rozdiel medzi byrokratickým riadením a slobodným podnikaním na trhu je pre Misesa absolútne kľúčový, Mises, na rozdiel od Webera, vidí v akejkolvek štátnej byrokracii len a iba fatálne ohrozenie ľudskej slobody⁴. Aj jeho pričinením slovo demokracia postupne začalo znamenať trh⁵. Misesov často citovaný paušálne obviňujúci výrok: „Univerzity dláždily diktátorům cestu“⁶, môže byť aj dnes s úspechom využitý ako jeden z dôležitých a základných kameňov pri ďalšom stupňovaní „kultúry nedôvery“, v rámci ktorej dnes žijú a hľadajú svoju cestu európske univerzity.

Ak by platilo to, čo nám bolo sľubované Misesovými vplyvnými pokračovateľmi na počiatku „neoliberálnej éry“⁷, bol by byrokrat dávno už len muzeálna postava obývajúca fiktívne kafkovské svety, teda niečo ako stredoveký rytier. Bol by už totiž plošne nahradený moderným, na zisk orientovaným manažérom ako úspešným „krotiteľom“ byrokracie a hovorcom „voľného trhu“ alebo, ešte lepšie, čistým „voľným trhom“ samovoľne produkujúcim pravdu, pre niektorých splnením neoliberalného sna o dobre fungujúcej byrokracii bez byrokratov. Časom sa však nielen v slovenských pomeroch ukázalo to, čo trefne

hierarchická štruktúra rozhodovania a prítomnosť odborne vyškoleného personálu pracujúceho v stálom zamestnaneckom pomere.

³ Podrobne F. Novosád, *Osud a voľba. Max Weber o modernej spoločnosti*, Bratislava 2016, s. 72-73.

⁴ Mises, L. von, *Byrokracie*, Praha 2002, s. 50-52.

⁵ Podľa anglického historika Judta práve: „Von Mises a Hayek jsou významnými „praotci“ chicagské volnotržní makroekonomické školy“ (T. Judt, *Zle se vede zemi. Pojednání o naší současné nespokojenosti*, Praha 2011, s. 88), nástup a triumf neoliberalnej ideológie preto Judt trochu ironicky vykladá aj ako „pomstu Rakúšanov“ (*Ibidem*, s. 93).

⁶ Mises, L. von, *Byrokracie*, Praha 2002, s. 118.

⁷ K tomuto historickému obdobiu podrobne P. Ther, *Nový pořádek na starém kontinente. Příběh neoliberální Evropy*, Praha 2016.

sumarizuje Graeber⁸, že aj zabezpečovanie ekonomiky „voľného trhu“ si vyžaduje tisíckrát viac papierovania, než napr. absolutistická monarchia Ľudovíta XIV, že teda aj hladké fungovanie „voľného trhu“ si vynucuje, okrem všemocných manažérov, aj prítomnosť armády úradníkov⁹.

Na slovenských univerzitách sa práve v ostatných rokoch stretávame s už skutočne obľudným nárastom byrokratizácie súvisiacej s bujnúcim akademickým „výkazníctvom“. Akreditačný spis našej Univerzity Mateja Bela z roku 2014 mal až 57 900 strán (!), čo je pätnásobne viac, ako pri ostatnej akreditácii. Máme preto skutočne vážne dôvody intenzívne premýšľať (ako to robí napr. Matlovič¹⁰), nad tým, do akej miery je režim vedy vôbec zlučiteľný s „voľnotržným“ podnikateľským režimom založeným na krátkodobých cieľoch a merateľných výstupoch alebo s úradníckym režimom založeným na zošňurovaní do formulárov, rigidnom výklade predpisov a nezmyselnom výkazníctve.

Podľa zaujímavého konceptu britského sociológa J. Lawa¹¹ akademické a výskumné inštitúcie môžu a aj musia dnes fungovať v štyroch rôznych režimoch usporiadania, ktorými sú podnikanie (*enterprise*), povolanie (*vocation*), úradovanie (*administration*) a vizionárstvo (*vision, charisma*). Tlak vysokoškolskej a vednej politiky už dlhodobo tlačí nielen slovenské univerzity vo vzrastajúcej miere operovať predovšetkým v režime podnikania a úradovania (kľúčové dokumenty slovenských i európskych reforiem vedy a výskumu sa dlhobojšie pohybovali – a pravdepodobne sa aj budú pohybovať – práve

⁸ D. Graeber, *Utopie pravidiel. O technologii, stupiditě a skryté přitažlivosti byrokracie*, Praha 2017, s. 16.

⁹ Údajne „zásadný“ rozdiel medzi byrokratom (spájaným s „prekonanou“ minulosťou, neefektívnosťou, ritualizmom, odtrhnutosťou od reality, zdĺhavosťou a neprehľadnosťou úradných postupov, literárne už takto „stigmatizovaným“ v množstve diel) a moderným manažérom (ktorého nám ako záchrancu pred všetkými týmito neduhmi byrokracie odporúča napr. New Public Management) však možno ani nie je až taký zásadný, ak sa na tieto dve postavy pozrieme trochu inou kategorizačnou optikou, napríklad tou, ktorú rozpracúva B. Latour, (*Poznání a vizualizace aneb jak myslet očima a rukama*, Praha 2010). Aj manažér nutne a dokonca hojne používa „deflačné stratégie“, v rámci ktorých sa veci menia na papier a papier na menej papiera (*Ibidem*, s. 71), platí to, domnievame sa, aj pre všetky digitálne ekvivalenty papiera. Oblasť reality, ktoré sa zdajú byť z nebyrokratického či nemanadžérskeho pohľadu veľmi vzdialené, sú od seba iba pár centimetrov, ako náhle sú sploštené na rovnaký povrch či obrazovku (*Ibidem*, s. 80). „Široce vzdálené domény se přibližují na centimetry; zprohýbané a skryté domény se zplošťují, na tisíce jeví se lze dívat synopticky [...] Mohou být vytvářeny rejstříky rejstříků a tento proces může pokračovat, dokud si několik lidí nebude prohlížet miliony ostatních, jakoby je měli na dlaní“. „Zdravý rozum“, poznamenáva ďalej Latour, si rád ironicky utáhuje z byrokratov, z „těchto „škrabáků“ a „přehazovačů papíru“ a často se ptá, k čemu ten „úřední šiml“ je; ale tutěž otázku by si měl klást o celém zbytku vědy a technologie“, dokonca aj o modernej manažérskej vede, forsírovanej napr. v *Testamente vedca* ako skutočné vtelenie antibyrokratického „zdravého rozumu“. Latour sumarizuje: „V naší kultuře je „přehazování papíru“ zásadní mocí, která neustále uniká pozornosti“ (*Ibidem*, s. 81), práve takouto mocou však disponuje nielen byrokrat, ale i jeho historicky „vyššia“ verzia, teda manažér.

¹⁰ R. Matlovič, *Koncept spoločensky relevantnej univerzity – východisko zo súčasnej krízy identity univerzity?*, w: P. Kónya (ed.), *Univerzita v kontexte zmien*, Prešov 2014, s. 11-29.

¹¹ J. Law, *Organizing modernity*, Oxford 1994.

v manažérskom diskurze podnikania a vykazovania/ úradovania¹²). Prepíname sa teda, podľa momentálnej situácie, do viacerých ostro odlišných „režimov chodu“, „prepínacie zariadenia“ máme, a možno nielen na slovenských univerzitách, už poriadne opotrebované. Príčasto sa prepíname najmä do zvlášť nemilovanej roly úradníka, viacerí máme problém i s prepnutím sa do roly vzorového vedeckého podnikateľa.

V roku 2015 boli k tomuto súboru problémov publikované dva texty, ktoré na tento stav univerzitého sveta reagujú, kombinujúc prvky vedy a tiež literárne postupy¹³, bližšie si ich teraz všimneme, a to s ambíciou pozornejšie rozlišovať dosť podobne znejúce revolučné hlasy volajúce po zmene.

Autor prvého textu, Jozef Hvorecký, pôvodne matematik a informatik, dnes profesor na slovenskej súkromnej Vysokéj škole manažmentu, dcérskej inštitúcii americkej City univerzity v Seattli, zvolil zvláštny žánrový formát na pomedzí vedy a literatúry. Zachytil v ňom príbehovou a v niečom až románovou formou s prvkami fikcie cestu slovenských univerzít v posledných desaťročiach a navrhol jej pokračovanie. Knihu nazval *Testament vedca* (2015), jej dramatický podtitul znie *Kolaps školstva a cesta k oživeniu*. Všetky negatívne prvky slovenského vysokého školstva Hvorecký najprv metonymicky skoncentroval do jedinej fiktívnej negatívnej postavy vedca „testamentára“. „Testamentár“ píše list svojmu synovi ako skutočne pikaresknú¹⁴ životnú rekapituláciu či rovno testament človeka prežívajúceho vďaka veľmi hrubému životnému pragmatizmu, dosahujúceho pochybné úspechy v grotesknom vedeckom spoločenstve plnom absurdít. Širší kontext tohto osobného príbehu tvorí kolektívny príbeh polovičatej a nedotiahnutej „modernizácie“ zaostalého slovenského vysokoškolského systému lipnúceho podľa Hvoreckého na formách ešte z čias osvietenskej panovníčky Márie Terézie. Autor sa pýta, prečo zlyhali všetky porevolučné reformy vzdelávania, navrhuje, ako sám píše, „*rýchle, efektívne a úsporné riešenia*“ spočívajúce vo veľmi razantnom dotiahnutí procesov manažérizácie slovenského univerzitého sveta. Príbeh absurdne rozbujnenej slovenskej univerzitetnej byrokracie podáva typicky „misesovsky“, teda tak, že nad byrokraciou je možné zviazať len tým, že ju nahradíme manažérizmom, spájaným

¹² Podrobne T. Stöckelová (ed.), *Akademické poznávaní, vykazovaní a podnikaní. Etnografie měníci se české vědy*, Praha 2009.

¹³ Literárne aspekty vedeckých prác si systematickejšie začal všímať N. Frye (*Anatomie kritiky*, Brno 2003, s. 380-393), narúšajúc tak predtým ostrú a rešpektovanú koncepcnú hranicu medzi krásnou literatúrou a ďalšími prejavmi slovesnej kultúry, teda napr. aj medzi literatúrou a humanitnými vedami. Popri pomerne zriedkavých vedeckých textoch apelujúcich viac na „chladný rozum“ si všímal i početnejšie texty využívajúce „*ozdobnou presvedčovací techniku, nasládlé príklady a emocionálne zabarvené pojmy*“ (*Ibidem*, s. 385), práve k takým patria i nami skúmané texty. Jeho myšlienky ďalej rozvíjal a radikalizoval H. White (*Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011), ktorý prišiel s tézou, že napr. i historikova múza Kleió básni, ukazujúc tak na principiálne literárnu povahu historickej vedy.

¹⁴ Pikareskný román azda najstručnejšie a najvýstižnejšie definuje Frye ako „*príběh o úspěšném lumpovi*“ (N. Frye, *Anatomie kritiky*, Brno 2003, s. 266).

s ukončením či výrazným obmedzením štátneho dirigizmu a s mohutným nástupom „voľného“ trhu.

Ako kontrastné pozadie Hvoreckého knižky, s ktorej kritickým duchom a ironickým tónom síce sympatizujeme, no s jej ideovými východiskami a viacerými závermi a odporúčaniami nedokážeme rezonovať, si zvolíme iný text publikovaný tiež v roku 2015. Ten patrí k rovnakému žánru kritických esejí a manifestov, hojne sa zjavujúcich v univerzitnom prostredí najmä v posledných rokoch. Tematizuje s bohatým využitím literárnych prostriedkov príbeh súčasných holandských univerzít. Pôjde o text W. Halffmana a H. Raddera, dvoch holandských univerzitných pracovníkov venujúcich sa filozofii vedy, text má názov *The Academic Manifesto: From an Occupied to a Public University* (2015; v preklade *Akademický manifest s podtitulom Od okupovanej univerzity k verejnej univerzite*).

V tomto manifeste sa jeho autori ostro vymedzili práve proti hojne kritizovanej, no úspech zaistujúcej kombinácii nastavovacích režimov typu podnikanie a úradovanie, vyzývajú dokonca k razantnému odporu a akademickému aktivizmu. Manifest je reakciou, a to vôbec nie priateľskou, práve na pokročilú manažérizáciu holandských univerzít, teda na ten proces, o ktorom vo Hvoreckého knižke počujeme len samé chvály. V manifeste sa dozvedáme, že manažérizácia univerzít síce ešte nie je v Holandsku tak pokročilá ako napr. v Británii (o situácii v Británii viac, podrobne a veľmi kriticky Collini¹⁵), no už sa tu stihlo vytvoriť silné „kontinentálne predmostie.“ Holandsko je v tejto záležitosti teda určite ďaleko pred Slovenskom a aj pred ďalšími európskymi krajinami patriacimi k zoskupeniu Vyšehradskej štvorky.

Podstatnou inšpiráciou pri porovnávaní a hodnotiacom pohľade na tieto dva žánrovo síce blízke, no ideovo dosť vzdialené texty publikované v tom istom roku nám budú viaceré prvky a princípy diskurzno-historického prístupu rakúskej lingvistky Ruth Wodakovej¹⁶. Diskurzno-historický prístup sa zameriava na analýzu tých diskurzov, v ktorých sa tematizujú závažné a aktuálne spoločenské otázky, pre takéto diskurzy býva typická prítomnosť protichodných naratívov, za ktorými stoja rozdielne diskurzne koalície.

Protichodné naratívy o univerzite, teda naratív profesora Hvoreckého o razantnej manažérizácii univerzít ako jedinej záchrane pred ich úplným kolapsom i naratív „verejnej univerzity“ spomínaných holandských filozofov vedy, sú utvárané prostredníctvom (skôr) pozitívnej prezentácie seba samých (my) a negatívnej prezentácie príslušníkov inej názorovo rozdielnej sociálnej

¹⁵ S. Collini, *Sold Out*, <https://www.lrb.co.uk/v35/n20/stefan-collini/sold-out> (dátum prístupu: 20.07.2018).

¹⁶ M. Reislgl, R. Wodaková, *Diskurzivně-historický přístup (DHA)*, https://studiezaplikovanelingvistiky.ff.cuni.cz/wpcontent/uploads/sites/19/2018/01/michal_horejsi_145-177.pdf (dátum prístupu: 20.07.2018); E. Lehečková, L.M. Hořejší, *Ruth Wodaková*, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-ecacdf96-b918-4ce1-aebe-6109f810336e> (dátum prístupu: 20.07.2018).

skupiny (oni). Docieľujú to špecifickým pomenovaním obidvoch skupín (stratégiami nominácie), prisúdením vlastností a dejov týmto skupinám (predikáciou), podložením tohto usporiadania argumentáciou (validnou alebo aj falošnou), explicitným pomenovaním postoja vlastného týmto aktérom (perspektivizáciou) a nakoniec aj dosť masívnym zapojením hyperbolizačných a eufemizačných prostriedkov s cieľom posilniť pozitívnu reprezentáciu „my“ a negatívnu reprezentáciu „oni“. V štruktúre týchto dvoch naratívov sú teda rozoznateľné viaceré literárne postupy. Na báze takéhoto univerzálneho analytického rozčlenenia sa teraz pokúsime čiastočne rozkryť diskurzívnu prax v rámci týchto dvoch ostro protichodných diskurzov pojednávajúcich najmä o univerzitetnej byrokracii.

Obidva texty sú bojovne vyostrené, žánrovo sa síce Hvoreckého *Testament vedca* priamo v tiráži deklaruje ako „vedecká práca“, no ide tu skôr o (pochopiteľný) signál všemocným slovenským knihovníkom a rôznym „overovacím komisiám“, ktorých úloha rýchlo vzrastá v rámci postupnej eskalácie „kultúry nedôvery“, rozhodujú totiž o tom, do ktorej (bonitnej alebo nebonitnej) publikačnej kategórie určitú knihu zaradia (o probléme viac Porubjak¹⁷, ktorý v tejto súvislosti hovorí úplne oprávnene až o špecificky slovenskom „kategorizačnom šíalenstve“). Fiktívne pasáže či autobiografické memoráty v *Testamente vedca* však žánrovo skôr pripomínajú ironizujúce románové postupy, stvárnňujúce skutočne „kafkovský“ svet absurdnej univerzitetnej byrokracie, autor sa tu prejavuje ako jeho ostrý satirik a parodista (aby sa v ďalšej časti knižky žánrovo prepol a predstavil sa ako zápalistý obhajca moderných manažérov prichádzajúcich zachrániť prehnutý univerzitný svet¹⁸).

Početné interdiskurzívne presahy knižky odkazujú viac k tematickej všežravosti a šírke románového žánra, v texte nájdeme, popri vtípných karikatúrach, i tabuľky a popularizačné výklady niektorých pilierov manažérskej vedy, tiež krátke ilustratívne príbehy rámované v štýle známych zákonov profesora Parkinsona, ktorého niektorí jeho obdivovatelia právom označujú i za „Darwina“ súčasnej manažérskej vedy.

Hvorecký vo svojom *Testamente vedca* kladie pre neho najpodstatnejšiu otázku: „*Má slovenské vysoké školstvo vôbec nejakých manažérov? Na prvý pohľad sa zdá, že akademických funkcionárov na najvyššej úrovni smerovanie k optimálnemu fungovaniu a prosperite nezaujímá*“¹⁹, ak by ich však tieto cieľové hodnoty (zamotávajúce, dodávame, univerzitnú inštitúciu do siete „veľkých príbehov“ neoliberalnej prosperity) aj oslovili, majú zviazané ruky, ich

¹⁷ M. Porubjak, *Mráz prichádza odvsadial*, <http://ostium.sk/language/sk/mraz-prichadza-odvsadial/> (dátum prístupu: 20.07.2018).

¹⁸ V týchto pasážach *Testamentu vedca* sa už viac dostáva k slovu ambiciózná vševysvetľujúca trzná ideológia, autor sa stáva do veľkej miery jej „tlačovým hovorcom“, keď požaduje etablovanie podnikateľského hľadiska ako nového svetového názoru a všeobecne spásanosného učenia i v univerzitnom prostredí.

¹⁹ J. Hvorecký, *Testament vedca (Kolaps školstva a cesta k oživeniu)*, Premedia 2015, s. 93.

právomoci sú podľa Hvoreckého v rámci slovenskej akademickej samosprávy silne obmedzené²⁰.

V rámci kľúčových nominačných stratégií autor konštruuje a využíva viaceré konceptuálne metafory, typický slovenský akademický funkcionár podľa Hvoreckého o modernom manažmente vie len málo, je to skôr „guru“, teda úzko zameraný špecialista schopný riešiť najťažšie problémy svojho odboru²¹. Má síce explicitné a tacitné vedomosti zo svojho odboru – ostatné však len na úrovni „bežného občana“. Ak sa ocitne v riadiacej funkcii, je jeho smutným a bezvýchodiskovým údelom „funkčná schizofrénia“, ktorá nepomáha ani jemu a ani riadenej inštitúcii.

Podľa Hvoreckého žiaducou a lepšou, no pre slovenské univerzity zatiaľ netypickou alternatívou je „kvalitný manažér ako „politik“, stratég, ktorý rieši celostné otázky zverenej inštitúcie, jej smerovanie a udržateľný rozvoj“, pričom „... nemusí mať hlboké explicitné poznatky z iného odboru okrem manažmentu“²². Táto argumentačná línia vychádza z diskutabilného predpokladu, že neexistujú žiadne podstatné rozdiely v schopnostiach potrebných napr. pri riadení reklamnej agentúry, ropnej plošiny či univerzity. Tento pre Hvoreckého základný predpoklad však ako dosť sporný vníma napr. cambridgeský profesor literatúry a dejín ideí Stefan Collini, v kritickej eseji s názvom *Jak zodpovednosť na univerzitách nabyla škodlivých podob* píše toto:

Zkušenosti a dovednosti související s hlavní činností organizace jsou považovány za druhotné. Manažerismus totiž nevyžaduje dlouhodobou obeznanost se zamotanými specifiky konkrétní instituce nebo skupiny lidí, nýbrž znalost procesů, které lze aplikovat ve všech podobných institucích²³.

Cieľovým smerovým horizontom „kvalitného univerzitného manažéra“ je podľa Hvoreckého škola, „ktorá sa bude chcieť dostať do šanghajského rebríčka“, preto „musí posilniť kvalitné pracoviská, či dokonca zrušiť horšie“²⁴.

²⁰ Podľa Hvoreckého napr. novela slovenského vysokoškolského zákona z roku 2007 „paradoxne donútila súkromné VŠ prebrať podstatnú časť „tejto chaotickej štruktúry“ (Ibidem, s. 95). Prototypový člen inej diskurznej koalície, profesor Collini, je napr. vo vzťahu k (z manažérskeho pohľadu) „chaotickej“ akademickej samospráve podstatne žičlivejší, rámčuje procesy postupného zanikania britskej akademickej samosprávy trochu inak: „V uplynulých 20 alebo 30 letech se dramaticky redukovalo nebo i odstraňovalo vše, co připomíná akademickou samosprávou: fakultní senáty se rušily nebo obcházely a byli jsme svědky ohromného rozšíření týmů profesionálních manažerů, kteří časem začínají mít vlastní aspirace a kariéry“ (S. Collini, *Jak odpovědnost na univerzitách nabyla škodlivých podob*, http://ceskapozice.lidovky.cz/jak-odpovednost-na-univerzitach-nabyla-skodlivych-podob-pea-/tema.aspx?c=A180328_173524_pozice-tema_lube (dátum prístupu: 20.07.2018).

²¹ J. Hvorecký, *Testament vedca (Kolaps školstva a cesta k oživeniu)*, Premedia 2015, s. 93.

²² *Ibidem*, s. 94.

²³ S. Collini, *Jak odpovědnost na univerzitách nabyla škodlivých podob*, http://ceskapozice.lidovky.cz/jak-odpovednost-na-univerzitach-nabyla-skodlivych-podob-pea-/tema.aspx?c=A180328_173524_pozice-tema_lube (dátum prístupu: 20.07.2018).

²⁴ J. Hvorecký, *op. cit.*, Premedia 2015, s. 96.

Hvorecký tu upozorňuje na „matematickú pravdu“, podľa ktorej: „V bežných inštitúciách“ sa nachádza „viac priemerných a slabších pracovísk ako vynikajúcich“. Spôsob riadenia, ktorý je v slovenských podmienkach nastavený zákonom, práve priemerným umožňuje ovládať fakulty a vysoké školstvo pomocou „solidarity neschopných“²⁵, toto je silná a podstatná zhrňujúca Hvoreckého metafora diskurzne (dis)kvalifikujúca samosprávne univerzitné mechanizmy i nimi volených rozhodujúcich sociálnych aktérov slovenského univerzitného sveta.

V celom *Testamente vedca* cítiť silný „kult súkromného“ (teda „uctívání soukromého sektoru a zejména kult privatizace [...] nadšení pro zbavování se veřejných statků“, v ktorom najďalej zašli „na svou svobodu tak pyšné anglosaské tržní společnosti“²⁶). Je tu mimoriadne hyperkriticky vykresľovaná najmä štátna (verejná, „jednotná“, na „chaotickej“ samospráve lipnúca), teda v neoliberalnom myšlienkovom rámci obvykle už apriórne zlá škola ako súčasť „konzervatívneho“ verejného sektora. Ten býva ako celok vykresľovaný, v rámci ideologickej ofenzívy „neoliberalnej revolúcie“, ako stelesnený prejav rigidity, ako archaizmus a ako neúnosné bremeno, ktoré svojou redundanciou a prehnanými nárokmi na verejné peniaze len blokuje rozvoj iniciatívy a tvorbu bohatstva²⁷. Imperatív radikálneho „zoštlhľovania“ štátu a jeho inštitúcií, teda znižovania verejných výdavkov (napr. v podobe finančnej „chemoterapie“ verejných univerzít sprevádzanej v ideálnom prípade aj masívnym rozkvetom rôznych súkromných vysokých škôl pohotovo kolonizujúcich uprázdnený priestor) nám bol a je v neoliberalnej ére podávaný priam ako nediskutovateľná prírodná nevyhnutnosť, ako „matematická pravda“, rôzne alúzie, ozveny a opakovania tejto známej tézy veľmi dobre a veľmi často počuť i vo Hvoreckého knižke).

Značne ironický, ostro odlišný pohľad na takúto radikálnu zoštlhľujúcu optimalizáciu či „seboptimalizáciu“, (v prípade verejného sektora obvykle sprevádzanú i masívnou privatizáciou verejných služieb) ako obvyklý razantne presadzovaný a mýtizovaný manažérsky ideál, mimochodom vôbec nepočítajúci s principiálnou a neodstrániteľnou „suboptimálnosťou“ „obmedzene racionálnych“ ľudských bytostí a inštitúcií, ktorú dnes v sporoch s chicagskou voľnotržnou ekonomickou školou dosť neúprosne odhaľuje napr. behaviorálna ekonómia²⁸, si azda práve tu zaslúži našu pozornosť. Podľa Nasima Taleba, americko-libanonského finančníka a populárneho rebelantského mysliteľa

²⁵ *Ibidem*, s. 97.

²⁶ O tejto téme viac a podrobne T. Judt, *Zle se vede zemi. Pojednání o naší současné nespokojenosti*, Praha 2011, s. 94-103.

²⁷ P. Krčál, *Dispozitiv penální legitimacy: Kritická reflexe legitimacy ve společnosti po neoliberalní revoluci*, Nakladatel Doplněk 2017, s. 60.

²⁸ Napr. D. Kahneman, *Myšlení rychlé a pomalé*, Brno 2012; R. Thaler, *Neočekávané chování. Příběh behaviorální ekonomie*, Praha 2017; H.J. Chang, *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu*, Praha 2013.

tvrdí ironizujúceho viaceré vplyvné neoliberálne mýty je redundancia, teda určitá nadbytočnosť u živých bytostí a „živých“ inštitúcií celkom bežná a aj dosť dôležitá forma poistenia. Je typická napr. aj pre ľudské telo, ktoré disponuje párom očí, pľúc, ľadvín dokonca aj mozgov – keďže máme dve hemisféry – pričom každý náš orgán má väčšiu kapacitu, ako potrebujeme v bežných podmienkach, čo je z ekonomického hľadiska zjavne neefektívne. Riešením tejto „neefektívnej“ redundancie, ak sa ju, pravda, naučíme rozpoznávať ako zásadný problém, je „naivná optimalizácia“, na hlásaní ktorej si tak zakladá ekonómia či manažérska veda²⁹. Taleb o „naivnej optimalizácii“ (konštruujúci celý trs systematicky prepojených konceptuálnych metafor) píše toto:

Ekonom by považoval udržiavanie páru pľúc a ledvín za neefektívni: stačí uvážiť náklady na prepravu týchto ťažkých orgánov naprieč savanou. Podobná optimalizácia by vás ovšem zabila pri prvej nehode alebo mimořádné udalosti. Uvedomme si rovněž, že pokud bychom svěřili Matku přírodu do rukou ekonomům, učinili bychom přítrž instituci individuálního vlastnictví ledvín: jelikož tento orgán nepotřebujeme nepřetržitě, bylo by jistě výhodnější jej prodat a používat jednu centrální ledvinu ve společném vlastnictví. Na noc bychom pak mohli pronajímat i oči, protože ty ke snění také nepotřebujeme³⁰.

Vysmievajúc sa z excesov obchodníckej mentality a podnikateľskej ontológie, Taleb upozorňuje, že komplexné systémy prežívajú vďaka svojim rezervám a redundanciám, nie vďaka nebezpečne radikálnemu zoštíhľujúcemu „vyskladneniu rezerv“, zadlžovaniu sa a naivnej optimalizácii³¹. Dnes jednoducho vôbec netušíme, čo možno budeme zajtra potrebovať, a to je v príkrom rozpore s bežnou zjednodušenou manažérskou predstavou účelnosti, ktorá obvykle ignoruje možné druhotné využitia (potenciálne exaptácie) telesných orgánov či ľudských inštitúcií³².

Ak to radikálne vzťahujeme i na slovenský, poľský či aj európsky univerzitný svet, dnes jednoducho vôbec netušíme, na čo nám verejná akademická sféra môže slúžiť zajtra. Napr. v súčasnosti sú historické a sociokultúrne islamistické štúdie aktuálne a dôležité, ale pred dvadsiatimi rokmi by ich každý univerzitný manažér považoval len za ekonomicky nezodpovedné koníčky akademických podivínov³³.

Nadšeným prívržencom takéhoto „manažérskeho optimalizovania“ akademickej sféry dávame do pozornosti poctivo a konzistentne vyargumentovanú tézu sociológa N. Luhmanna postulujúcu principiálnu neovládateľnosť

²⁹ N. Taleb, *Černá labuť. Následky vysoce nepravděpodobných událostí*, Praha 2011, s. 328.

³⁰ *Ibidem*, s. 328.

³¹ *Ibidem*, s. 391.

³² *Ibidem*, s. 324.

³³ T. Klikauer, *What is managerialism?*, <https://doi.org/10.1177/0896920513501351> (dátum prístupu: 20.07.2018).

živých systémov a ich vývoja. Predstava možnej „racionalizácie“ a nekonečnej „optimalizácie“ živých systémov je podľa Luhmanna len jednou z možných sémantik ich sebaopisu. Pokusy o riadenie (byrokratické i manažérske) systémov, ktoré patria k ich každodennej praxi, nemôžu viesť k ich ovládnutiu, ale len k stupňovaniu systémovej komplexnosti³⁴, robia ich zložitejšími a v konečných dôsledkoch môžu viesť k (úplne nechcenej) „demodernizácii“ riadených systémov alebo dokonca aj k ich zániku³⁵. Platnosť tejto tézy vzťahujeme tak na byrokratické riadenie, ako aj na moderný manažment verbálne sa dištancujúci od excesov byrokratizácie, oháňajúci sa voľnotržnou rétorikou. Akceptovanie tejto skutočne skeptickej Luhmannovej tézy by určite mnohým príliš optimisticky vyladeným a sebaistým univerzitným manažérom asi dosť pokazilo spánok.

V neutešených slovenských univerzitných pomeroch je dnes pomerne ľahké získať pozornosť a možno aj popularitu razantnou kampaňou sľubujúcou výrazné obmedzenia už skutočne obľudného vládneho byrokratizmu, ktorý je v akademických komunitách už dlho a plošne vnímaný ako neprijateľne arogantný a kontraproduktívny, a ponúknuť popritom aj lákavú, na Slovensku ešte neodskúšanú alternatívu: rýchle a nedomyšlené presmerovanie k anglosaskému obchodnému a manažérskeму modelu vysokého školstva spojené s rozsiahlou privatizáciou, sľubujúc, že tento model bude efektívnejší a konečne skoncuje s byrokraciou.

Čo však o tomto manažérskom modeli spravovania akademického sveta hovoria naši skúsenejší holandskí kolegovia, ktorí ho už dlhšie zažívajú na vlastnej koži? V prípade *Akademického manifestu* ide o veľmi tvrdú kritiku aktuálneho stavu (nielen) holandských univerzít, kondenzovanú v rámci špecifických nominačných a predikačných stratégií do niekoľkých hlavných konceptuálnych metafor asi takto: „Univerzity boli okupované“. Nie však študentmi, ktorí by sa domáhali svojho hlasu ako v 60. rokoch, ale „mnohohlavým Vlkom manažmentu“, ktorý kolonizoval akademické prostredie „so žoldnierskou armádou profesionálnych úradníkov vyzbrojených tabuľkami, výkonovými indikátormi a auditovými procedúrami, za sprievodu hlučného Pochodu Efektivity a Excelentnosti“ (opierame sa tu o preklad časti manifestu, ktoré publikoval Porubjak³⁶).

Dozvedáme sa, že „vlk manažmentu“ pôvodne prišiel na holandské univerzity „oblečený do ovčej kože“ s tvrdením, že prichádza preto, aby pomohol chudobným akademickým pracovníkom v ťažkých časoch rozpočtových obmedzení. Akademickým pracovníkom vtedy sľuboval najmä obmedzenie

³⁴ N. Luhmann, N., *Láska jako vášeň*, Praha 2002, s. 273.

³⁵ *Ibidem*, s. 273.

³⁶ M. Porubjak, *Mráz prichádza odvsadial*, <http://ostium.sk/language/sk/mraz-prichadza-odvsadial> (dátum prístupu: 20.07.2018).

administratívy, papierovania, nekonečných neplodných stretnutí i možnosť sústrediť sa plne na ich skutočnú úlohu.

Ale každý, upozorňujú nahnevaní tvorcovia manifestu, kto dovolil „vlkovi manažmentu“ prevziať iniciatívu, musí teraz tráviť každý víkend nad hromadami papierov vytvorených „organizovanou nedôverou“ a obvykle končí písaním správ či petícií, aby z čoraz prekérnejšej a neistejšej pozície ohrozenej ovce určenej na bitúnok oznámil, že ešte nie je pripravený na porážku (tu využitá metafora univerzitného spoločenstva ako ohrady pre ovce má úctyhodne dlhé dejiny siahajúce až kdesi k „apokalyptickej“ biblickej obraznosti, o nej a o jej pokračovaniach podrobne Frye³⁷). Vyostrovaná súťaž sa na univerzitách stáva bázovou súčasťou „kultúry nedôvery“, akademickí pracovníci sú vždy už apriórne podozriví, „vlk manažmentu“ totiž vychádza z toho, že ak nie sú neustále ohrozovaní, nič nerobia. Manažment udržiava vysokoškolský personál vo veľkej vzdialenosti. V najhorších postihnutých holandských univerzitách majú vysokí manažéri len veľmi malý kontakt s pracovným priestorom a naučili sa ignorovať sťažnosti zamestnancov.

Holandská univerzita prestáva byť, vďaka bujnejšiemu manažérizmu, inštitúciou užitočnou pre celú spoločnosť. Neexistuje už ako „verejná univerzita“, teda ako verejná výskumná a vzdelávacia platforma, ale namiesto toho generuje už len privatizovateľné poznatky zakotvené v drahých patentoch, uverejňované v nedostupných a výlučne anglickojazyčných časopisoch oslovujúcich už len medzinárodné vedecké spoločenstvo a firmy. Vedecké časopisy v holandskom jazyku o záležitostiach týkajúcich sa holandskej spoločnosti boli postupne zrušené a obetované „na oltári medzinárodných tabuliek akademickej ligy“. Holandská „podnikateľská univerzita“ sa totiž v súčasnosti zaujíma predovšetkým o lukratívne podnikanie, pod taktovkou manažérizmu týmto novým nasmerovaním stelesňuje „racionalitu iracionality“.

Ak naivne, dobrovoľne a bez diskusií akceptujeme manažérsky systém kontroly, podľa holandských filozofov si internalizujeme „vlka manažmentu“. Zavádzame tieto neadekvátne nástroje zodpovednosti aj sami, keď si vypočítavame vlastný h-index, počítame citácie, vytvárame zoznamy publikácií, aj keď ich ešte žiadny manažér od nás nepožaduje, pretože dúfame, že budeme na vrchole zoznamu, keď budú najslabšie ovce poslané na bitúnok. Dokonca ešte predtým, ako vlk „zavrčal“, sme sa už zhoršili.

Na záver manifestu nám autori sebaironicky³⁸ predstavia samých seba, teda vlastne nás, akademických pracovníkov, s dosť zaujímavou nominačnou

³⁷ N. Frye, *Anatomie kritiky*, Brno 2003, s. 163-169.

³⁸ Takúto principiálne sebaironizujúcu nominačno-predikačnú stratégiu by sme v *Testamente vedca* hľadali márne, jeho autor sa pri svojej apoteóze ideálneho univerzitného manažéra totiž literárne prepol do úplne iného, už výrazne antiironického zobrazovacieho režimu (v zmysle, v akom rôzne režimy literárneho zobrazenia rozlišuje N. Frey, *Anatomie kritiky*, Brno 2003). Od ironického a pikareskného obrazu „testamentára“ ako trefného symbolu univerzitetnej frustrácie

stratégiou týmito slovami: „Tak, tu sme teda: zbabelci, žobráci, zlodejčkovia a kolaboranti. Pospolu, no osamotení čelíme Vlkovi“³⁹.

Podobne ako profesor manažmentu Jozef Hvorecký, aj holandskí autori *Akademického manifestu* naznačujú celkom konkrétne, no úplne rozdielne cesty k prekonaniu akútnej krízy a najmä k obnoveniu a posilneniu univerzitnej autonómie. Oproti konceptu univerzity okupovanej manažmentom stavajú koncept „verejnej univerzity“, dávajú prednosť projektu univerzity zameranej na spoločné dobro a najmä na dôkladné posúdenie toho, čo vlastne toto „spoločné dobro“ zahŕňa.

Aby sa táto ich vízia mohla začať naplňovať, ponúkajú autori manifestu dvadsať, ako sami uvádzajú provokatívnych „prvých krokov“. Sú medzi nimi

a absurdity autor náhle, z literárneho hľadiska dosť prudko, prechádza k veľmi idealizovaným obrazom manažera, pripomínajúcim už opäť viac božského hrdinu mýtov, čarodejných rozprávok, kresťanských legiend či rytierskych románov, ktorého autorita a schopnosti sú preukázateľne vyššie, než autorita a schopnosti bežných akademických hodnostárov, napr. akademických „guruov“, ktorých do kresiel dekanov a rektorov nedosadili „vždy múdre“ správne rady, ale len „chaotická“ slovenská akademická samospráva fungujúca na báze „solidarity neschopných“. I keď autorova observačná pozícia (ako určitá každému poznávajúcemu aktériovi nutne vlastná perspektivizácia či fokalizácia problému, teda vlastne definovanie autorovho hľadiska a vyjadrenie jeho účasti alebo odstupu) je tu dokonca veľmi explicitne a jasne pomenovaná, napr. aj v kapitole s názvom „*Sedím v Seattli a čudujem sa*“ (J. Hvorecký, *Testament vedca (Kolaps školstva a cesta k oživeniu)*, Premedia 2015, s. 47), nediskutované základné „pravdy“ manažérskej vedy už autor čitateľom podáva ako úplne nezávislé na svojom poznávajúcom subjekte, teda forsírue ich ako úplne univerzálne „zdravý rozum“. Pre viaceré z týchto „právd“ však, domnievame sa, platí aj všeobecnejšie zistenie, že: „*pravdy rozširované ideology voľného trhu jsou založené na příliš pohodlných předpokladech a omezeném náhledu na danou problematiku, něli přímo na čiré vypočítavosti*“ (H.J. Chang, *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu*, Praha 2013, s. 15). Hvorecký svoj naratívny konštrukt vystužil masívnym a až príliš kontrastným zapojením rôznych hyperbolizačných a eufemizačných prostriedkov s cieľom posilniť pozitívnu reprezentáciu „my“ (moderní manažéri) a negatívnu reprezentáciu „oni“ (akademické spoločenstvo, jeho neospravedliteľné a neudržateľné lipnutie na samospráve a autonómii). Ak by sme chceli podobným spôsobom uchopiť a opísať prevládajúcu obraznosť *Akademického manifestu*, opäť najmä s využitím klasifikačnej schémy rôznych režimov literárneho zobrazenia ako ich rozlišuje N. Frey (*Anatomie kritiky*, Brno 2003), stretávame sa aj tu so symbolizmom absurdného sveta už neprijateľného pre ľudské túžby, sveta univerzitných nočných mór a obetných baránkov, sveta prekarizovaného akademického otročenia, neistoty a chaosu, teda takého sveta, ktorého obvyklými symbolmi v minulosti (popri ovčine napadnutom vlkmi) bývala napr. i babylonská veža, katakomby, bludiská či labyrinty. Stretávame sa tu s neradostným obrazom „podnikateľskej univerzity“ pripomínajúcim peklo, z hľadiska použitej obraznosti podobné, aké Frey nachádza v Danteho *Božskej komédii* či v moderných distopiách, napr. v Orwellovom románe *1984*. Rozdiel medzi Hvoreckého víziou a odpudivým obrazom „podnikateľskej univerzity“ holandských filozofov je však v tom, že toto novodobé „akademické peklo“ už nemôže spašit' ušľachtilý manažér prichádzajúci z nepokazeného a vznešeného externého (biznis)prostredia, takýto manažér je totiž už jeho etablovanou súčasťou, jeho obyvateľom a dokonca veľmi aktívnym či až rozhodujúcim spolutvorcom („vlkom“ v ovčine). Vzávaná sila, ktorá môže vecami pohnúť v pozitívnom zmysle, je v manifeste len a iba prípadný (trochu nepravdepodobný) aktivizmus akademických „oviec“ ako pôvodných obyvateľov tohto neutešeného miesta, teda oných „zbabelcov“, „žobrakov“, „zlodejčkov“ a „kolaborantov“ kolektívne čeliacich „vlkovi manažmentu“.

³⁹ Citované podľa prekladu M. Porubjak, *Mráz prichádza odvsadiť*, <http://ostium.sk/language/sk/mraz-prichadza-odvsadial> (dátum prístupu: 20.07.2018).

kroky ako oslabenie prísne hierarchizovaných štruktúr univerzít, obmedzenie nadbytočných kontrolných systémov (výročných správ, výkazov), zákaz fúzie univerzít a pracovísk, pretože väčšie inštitúcie majú sklon k posilňovaniu manažmentu, ďalej odstránenie kontraproduktívnej konkurencie medzi univerzitami, zákaz univerzitného marketingu, a teda okamžité zrušenie všetkých PR a marketingových oddelení, zabránenie špekuláciám s nehnuteľným majetkom univerzít, horný limit pre počet študentov každého programu, uzákonenie sabbaticalu, posilnenie verejnej dostupnosti vzdelania a pod. Holandskí filozofi chcú opäť povedať študentom, že sú v prvom rade študenti a občania, a nie spotrebiteľia (totiž ako uvádza Collini: *Študenti boli reklasifikováni na "spotrebiteľa" a boli zredukovaní na ekonomické jednotky na trhu. Dôsledkom je financionalizácia a marketizácia stále väčších oblastí života*⁴⁰).

Keď v rámci svojich nominačných a predikačných stratégií hľadajú autori manifestu nové metaforické pojmy, ktorými budú nazývať nový sporný model riadenia univerzít, zvažujú pojmy ako taylorizmus, „mcdonaldizácia“ vzdelávania, premena univerzity na supermarket či neoliberalizmus.

Svoj odpor spájajú aj s viacerými mediálnymi prezentovanými delegitimizujúcimi krokmi postavenými na frivolnom akte smiechu. Nimi chcú upozorniť na fakt, že „cisár manažérizmu“ rovnako ako cisár byrokracie je (už tiež) nahý. V kontraauditoch chcú zverejňovať poradie najväčších univerzitných oddelení PR, najväčšie režijné náklady univerzít určené na externé konzultácie, najvyššie odmeny univerzitných manažérov, najdrahšie zasadacie miestnosti, najdrahšie značkové produkty zdobiace pracoviská univerzitných manažérov.

Rovnaký alebo ešte i viac kritický obraz manažérizmu (uchopený však v širšom sociologickom rámci) podáva Thomas Klikauer v štúdiu *What Is Managerialism?*⁴¹ Pomáha si tiež „okupačnou“ metaforou, manažérizmus podľa neho prišiel na univerzity rovnako, ako prišla nemecká armáda do Poľska. Uvažuje i nad vzťahom manažérizmu a neoliberalizmu, tieto dve pomenovania síce nevníma ako synonymá, aj keď ich spájajú spoločné afinity. Manažérizmus rozširuje vedecké dobývanie prírody na vedecké dobývanie ľudských bytostí, mantry manažérskych štúdií ľudí degradujú na ľudské zdroje. Manažérizmus podľa Klikauera postupne zničil aj klasickú liberálnu opozíciu medzi súkromným a verejným sektorom i medzi reálnymi a manažérsky vymyslenými potrebami. Ponúka nám manažérsky pretvorenú víziu efektívnejších a menej demokratických inštitúcií, sľubuje i „príjemnejšie“ nebyrokratické formy sociálnej kontroly. Postupne, ako manažérizmus rastie a vyvíja sa, utvára celý vesmír nových diskurzov a konaní. Vyústenie Klikauerovej štúdie smeruje k radikálnemu záve-

⁴⁰ S. Collini, *Jak odpovědnost na univerzitách nabyla škodlivých podob*, http://ceskapozice.lidovky.cz/jak-odpovednost-na-univerzitach-nabyla-skodlivych-podob-pea-/tema.aspx?c=A180328_173524_pozice-tema_lube (dátum prístupu: 20.07.2018).

⁴¹ T. Klikauer, *What is managerialism?*, w: „Critical Sociology“ 2013, <https://doi.org/10.1177/0896920513501351> (dátum prístupu: 20.07.2018).

ru: za manažérskym projektom je možný aj iný svet. Podľa Klikauera má spoločnosť pred sebou len dve možnosti: postmanažérske bytie alebo násilný a barbarický koniec panstva manažérizmu nasledovaný spoločenským a globálnym rozpadom. Vzhľadom na celkovú radikálnu dikciu tejto štúdie, spochybňujúcu v zásadných veciach dominantný spoločenský interdiskurz, nás asi vôbec neprekvapí ani záverečná Klikauerova poznámka o tom, že jeho výskum manažérizmu nezískal žiadny konkrétny grant od žiadnej inštitúcie z verejného, komerčného alebo neziskového sektora.

Hvoreckého *Testament vedca* má, na rozdiel od *Akademického manifestu* či Klikauerovej skeptickej a radikálnej štúdie, oveľa bližšie k dominantnému neoliberalne tónovanému spoločenskému interdiskurzu, žánrovo sa dosť približuje k manažérskym príručkám ako „receptom na úspech“, teda k súčasnému skutočne ultraúspešnému prototypovo interdiskurznému žánru. „Kozmetické vady“ a literárny charakter tohto žánru dnes odhaľujú (paradoxne) asi najrazantnejšie behaviorálni ekonómovia⁴² vstupujúci do vážnych sporov s kľúčovými dogmami voľnotržnej „chicagskej ekonomickej školy“. Od nich sa o tomto žánri dozvedáme zhruba toto: Ako ľudské bytosti s „obmedzenou racionalitou“ neustále, ľahko a dokonca celkom radi podliehame „klamom naratívности“. V našej ľudsky typickej snahe, aby všetko dávalo zmysel, vnímame svet ako usporiadanejší, logickejší, jednoduchší a predvídateľnejší, než v skutočnosti je.

Iluze, že človek chápe minulosť, podporuje ďalšiu iluziu – iluziu, že človek môže rídiť budúcnosť. Tyto iluze nás uklidňujú. Zmenšujú obavy, ktoré bychom mali, kdybychom si pripustili plný rozsah nejistoty v našej existencii. Všichni máme potřebu konejšivého ujištění, že jednání má odpovídající důsledky a že úspěch odměňuje moudrost a odvahu. Mnoho manažérských příruček je také napsáno tak, aby uspokojovali tuto potřebu⁴³.

Modeloví čitatelia takýchto manažérskych príručiek chcú veľmi jasnú správu o determinantoch úspechu a neúspechu v biznise. Potrebujú príbehy, ktoré im ponúkajú pocit pochopenia, aj keď len iluzórneho. Potreba iluzórnej istoty sa obvykle snažia vyhovieť autori takýchto príručiek v dvoch obľúbených žánroch populárno-ekonomickej literatúry,

v historiách vzestupu (obvykle) a pádu (občas) konkrétnych osobností a spoločností a v analýzach rozdiľov medzi úspešnými a menej úspešnými firmami [...] v príběžích úspěchu a pádu bývá pravidelně přeceňován vliv řídicího stylu a manažérských metod na výsledky firmy, a proto je sdělení těchto knih jen

⁴² D. Kahneman, *Myšlení rychlé a pomalé*, Brno 2012; R. Thaler, *Neočekávané chování. Příběh behaviorální ekonomie*, Praha 2017; H.J. Chang, *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu*, Praha 2013.

⁴³ D. Kahneman, *Myšlení rychlé a pomalé*, Brno 2012, s. 221.

zřídka kdy užitečné [...] Příběhy podnikových vzestupů a pádů zahrají u čtenářů na tu správnou strunu, protože nabízejí to, co lidská mysl potřebuje: jednoduché sdělení o triumfu nebo selhání, které identifikuje jasné příčiny a zároveň přehlíží důležitou roli štěstí a nevyhnutelnost regrese k průměru. Tyto příběhy vyvolávají a udržují iluzi, že něco chápeme, přitom poskytují ponaučení nízké trvalé hodnoty, kterým ale čtenáři s potěšením věří“⁴⁴.

Je to konzistentnosť informácií, ktorá je, okrem podmanivého poetického sformovania, v našom ľudskom svete dôležitá pre „dobrý príbeh“, nie ich komplexnosť. Podstatná pre „bežných ľudí“ (do tejto kategórie zaraďujeme, popri literárne už dlhodobo zosmiešňovaných byrokratoch, aj moderných manažérov) je koherencia príbehu, ktorý sme si dokázali skonštruovať z dostupných informácií⁴⁵, a ak už máme hotový nejaký podmanivý a presvedčivý príbeh, nechceme už ďalšie komplexnejšie a komplikujúce informácie, aby sme si ho náhodou „nepokazili“⁴⁶. Z takýchto zdrojov vyrastá aj tzv. „teóriou indukovaná slepota“, známa vo vedeckom svete, akonáhle sme prijali určitú teóriu a využívame ju ako nástroj pri vlastnom uvažovaní, je už mimoriadne ťažké na takejto teórii nájsť nejaké chyby.⁴⁷ Je azda celkom oprávnené vziať tieto všeobecné zistenia i na pilierové teorémy manažérskej vedy, a potom čítať napr. *Testament vedca* aj „proti srsti“, teda s istým podozrievavým odstupom a značnou skepsou. Trh s príručkami sebamanažmentu a manažmentu vlastného života je dnes skutočne obrovský, konštatujú i Kaščák – Pupala, tento žáner je už dlhobejšie na nápadnom vzostupe:

Nehovorí sa v nich už len o optimálnom plánovaní času, organizácie práce či zvládání stresu, ale ide tu o rôzne techniky personalizácie a introspekcie [...] vychádza sa z predpokladu, že osobný úspech je vecou postoja a vôľového presvedčenia. Manažérsky optimizmus sa vyjadruje vo viere, že jednotlivec má bezhraničnú schopnosť realizovať svoj život podľa vlastného plánu. Náš život bude tým, čím ho urobí naše myslenie“⁴⁸.

Hvoreckého *Testament vedca* sa vo viacerých žánrových parametroch približuje práve k takémuto typu textov.

Nový manažérsky naratív sa už masívne a plošne presadil napr. na britských univerzitách, ako je však vnímaný zvnútra samotnými univerzitnými aktérmi? Nájdu sa medzi nimi aj skeptici, ktorí „kazia“ prostoduché príbehy neoliberalne tónovanej univerzitnej prosperity? Jeden z prenikavých a nenadšených pozorovateľov manažérizácie univerzít Stefano Collini napr. mapuje stav vecí

⁴⁴ *Ibidem*, s. 222.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 98.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 99.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 297.

⁴⁸ O. Kaščák, B. Pupala, *Škola zlatých golierov: Vzdelávanie v ére neoliberalizmu*, Praha 2012, s. 29.

trfnou, no nie práve radostnou metaforou: „...pokud jde o budoucnost státních systémů vysokého školství, fungují britské univerzity jako kanárek v dole, který byl používán k detekci prvních známek zhoršujícího se ovzduší v podzemí. A musím říct, že tento kanárek na mě nepůsobí vůbec zdravě“⁴⁹.

Ak vezmeme do úvahy vyššie spomínané (azda už čiastočne rozkryté) v zásadných veciach protichodné naratívy dvoch vyhranených diskurznych koalícií, prípadne sa k niektorej z nich prihlásime (dobrovoľne a vedome podľahnúť jednému z ponúkaných „klamov naratívosti“), je azda potrebné k sympatickému a dobre znejúcemu krédu sformulovanému Jozefom Hvoreckým vo vete: „Reakreditujme poctivosť, svedomitosť a zdravý rozum“⁵⁰ pripojiť i veľmi dôležitú otázku: Je manažérizmus ešte stále „zdravým rozumom“ dnešných dní, ktorý skutočne zatočí s byrokraciou?

LITERATÚRA:

- Collini S., *Jak odpovědnost na univerzitách nabyla škodlivých podob*, http://ceskapozice.lidovky.cz/jak-odpovednost-na-univerzitach-nabyla-skodlivych-podob-pea-/tema.aspx?c=A180328_173524_pozice-tema_lube (dátum prístupu: 20.07.2018).
- Collini S., *Sold Out*, w: „London Review of Books“, Vol. 35, No. 20, 24 October 2013, s. 3-12, <https://www.lrb.co.uk/v35/n20/stefan-collini/sold-out> (dátum prístupu: 20.07.2018).
- Frye N., *Anatomie kritiky*, Brno 2003.
- Graeber D., *Utopie pravidel. O technologii, stupiditě a skryté přitažlivosti byrokracie*, Praha 2017.
- Halfman W., Radder H., *The Academic Manifesto: From an Occupied to a Public University*. In: „Minerva“, roč. 53, 2015, č. 2, s. 165-187. <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11024-015-9270-9#page-1> (dátum prístupu: 20.07.2018).
- Hvorecký J., *Testament vedca (Kolaps školstva a cesta k oživeniu)*, Premedia 2015.
- Chang H.J., *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu*, Praha 2013.
- Judt T., *Zle se vede zemi. Pojednání o naší současné nespokojenosti*, Praha 2011.
- Kahneman D., *Myšlení rychlé a pomalé*, Brno 2012.
- Kaščák O., *Produkcia a reprodukcia vedenia v neoliberalných univerzitách*, w: Strouhal M., Štech S., (eds.): *Vzdělání a dnešek*, Praha 2016, s. 106-124.
- Kaščák O., Pupala B., *Škola zlatých golierov: Vzdelávanie v ére neoliberalizmu*, Praha 2012.

⁴⁹ S. Collini, *Jak odpovědnost na univerzitách nabyla škodlivých podob*, http://ceskapozice.lidovky.cz/jak-odpovednost-na-univerzitach-nabyla-skodlivych-podob-pea-/tema.aspx?c=A180328_173524_pozice-tema_lube (dátum prístupu: 20.07.2018).

⁵⁰ J. Hvorecký, *Testament vedca (Kolaps školstva a cesta k oživeniu)*, Premedia 2015.

- Klikauer T., *What is managerialism?*, „Critical Sociology“, 2013, <https://doi.org/10.1177/0896920513501351> (dátum prístupu: 20.07.2018).
- Krčál P., *Dispozitiv penální legitimacy: Kritická reflexe legitimacy ve společnosti po neoliberální revoluci*, Nakladatel Doplněk 2017.
- Latour, B., *Poznání a vizualizace aneb jak myslet očima a rukama*, Praha 2010.
- Law J., *Organizing modernity*, Oxford 1994.
- Lehečková E., Hořejší L.M., Ruth Wodaková, „Studie z aplikované lingvistiky – Studies in Applied Linguistics“, 1/2015, s. 125-142. <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-ecacdf96-b918-4ce1-aabe-6109f810336e> (dátum prístupu: 20.07.2018).
- Luhmann N., *Láska jako vášeň*, Praha 2002.
- Luhmann N., *Sociální systémy: Nárys obecné teorie*, Brno 2006.
- Matlovič R., *Koncept spoločensky relevantnej univerzity – východisko zo súčasnej krízy identity univerzity?*, w: Kónya P. (ed.), *Univerzita v kontexte zmien*, Prešov 2014, s. 11-29.
- Mises L. von, *Byrokracie*, Praha 2002.
- Novosád, F., *Osud a voľba. Max Weber o modernej spoločnosti*, Bratislava 2016.
- Porubjak M., *Mráz prichádza odvsadial*, „Ostium“, roč. 11, 2015, č. 3, <http://ostium.sk/language/sk/mraz-prichadza-odvsadial> (dátum prístupu: 20.07.2018).
- Reisigl M., Wodaková R., *Diskurzívne-historický prístup (DHA)*, „Studie z aplikované lingvistiky – Studies in Applied Linguistics“, 1/2015, s. 145-177, https://studiezaplikovanelingvistiky.ff.cuni.cz/wpcontent/uploads/sites/19/2018/01/michal_horejsi_145-177.pdf (dátum prístupu: 20.07.2018).
- Stöckelová T. (ed.), *Akademické poznávaní, vykazování a podnikání. Etnografie mění se české vědy*, Praha 2009.
- Taleb N., *Černá labuť. Následky vysoce nepravděpodobných událostí*, Praha 2011.
- Thaler R., *Neočekávané chování. Příběh behaviorální ekonomie*, Praha 2017.
- Ther P., *Nový pořádek na starém kontinente. Příběh neoliberální Evropy*, Praha 2016.
- Weber M., *Autorita, etika a společnost*, Praha 1997.
- White H., *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011.